

מעדני כתן

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א



גליון 14

פרשת ויצא תש"פ

בענין האם מותר לברך על הדלקת נר שבת כשמדליק נר במקום שיש נרות הדלוקים מאתמול שלא לשם שבת ובענין צריך נר אחרת להשתמש לאורה בנר חנוכה

ובפשוטו הי' אפ"ל דכיון דאסור להשתמש בנר של חנוכה א"כ חשיב כאילו אין לו אור אחר בביתו שהרי אסור לאכול סעודת שבת לאורה כמש"כ הרשב"א בשבת דף כ"א ע"ב דאפי' תשמיש של מצוה אסור, והרי עיקר הדלקת נר שבת הוא לאכול במקום הנר כמש"כ התוס' שבת דף כ"ה ע"ב בד"ה "הדלקת" וז"ל הדלקת נר בשבת חובה פי' במקום סעודה **חובה היא שיעוד במקום הנר משום עונג** ולכן כשמדליק נר שבת אחר הדלקת נר חנוכה אין בזה חיסרון של מדליק לתוספת אורה, שהרי בלא הדלקת נר שבת אינו יכול לאכול במקום הנר ושפיר חשיב הדלקת נר שבת לצורך, שלולא הנר שבת אינו יכול לאכול במקום הנר, אכן בזה צריך שלא ידליק השמש קודם הדלקת נר שבת, שהשמש הודלק להשתמש לאורה.

ואכתי קשה למ"ד דמותר להשתמש לאורה של נר חנוכה וכשמדליק נר חנוכה בערב שבת מדליק קודם נר שבת וא"כ איך מברך על הדלקת נרות שבת שהרי אין ההדלקה אלא לתוספת אורה, וביותר לשיטת הבעל המאור דס"ל שמותר להשתמש תשמיש של מצוה לאור נר חנוכה והשו"ע סימן רע"ג הביא דעה זו ולפ"ז מותר לאכול סעודת שבת לאור נר חנוכה וא"כ הרי אין הדלקת נר שבת אלא לתוספת אורה.

בטעמא דצריך נר אחרת להשתמש לאורה

ונראה עוד דאפי' למאי דקיי"ל דאסור להשתמש לאורה אפי' לתשמיש של מצוה, אפשר דמותר להשתמש לאור הנר חנוכה בשעת הסכנה, דהנה בגמ' בשבת (דף כ"א): אמרין 'ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר, ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו, **אמר רבא צריך נר אחרת להשתמש לאורה**!'

ובביאור דברי רבא שאומר דצריך נר אחרת להשתמש לאורה נחלקו הראשונים, הרשב"א בשבת (כ"א): כתב וז"ל 'והלכתא כמאן דאמר אסור להשתמש לאורה דהא כי אתא רבין נמי אמרה משמיה דרבי יוחנן וקבלה מיניה אביי ואמר אי זכאי קיבלתיה מעיקרא, **ורבא נמי דהוא בתרא הכי סבירא ליה דחנוכה בסמוך דאמר וצריך נר אחרת להשתמש לאורה**, עכ"ל, ומבואר דטעמא דרבא משום שאסור להשתמש לאורה ולמ"ד מותר להשתמש לאורה אינו צריך נר אחר וכן אם אינו רוצה להשתמש לאורה אינו צריך נר אחר, וכן דעת הרמב"ם (פ"ד מהל' חנוכה ה"ח) וז"ל 'בימי הסכנה מניח אדם נר חנוכה בתוך ביתו מבפנים ואפילו הניחו על שולחנו דיו, וצריך להיות בתוך הבית נר אחר להשתמש לאורו', ובפשוטו נראה שפירשו הגמ' כפשטה שהוא כדי שלא יבוא להשתמש באור הנרות חנוכה.

שיטת הראשונים דצריך נר אחרת להשתמש לאורה משום היכר

אבל רש"י והבעה"מ כתבו שצריך נר אחר מטעם אחר, דרש"י פירש דצריך נר אחרת משום היכר דכיון שמדליק את הנרות חנוכה על שולחנו אין היכר שהדליק את הנרות לשם חנוכה ולכן בעי נר נוסף להשתמש לאורו כדי שיהי' ניכר שהנרות הם לשם חנוכה, וכ"כ בעל המאור וז"ל ולעולם צריך שתהא נר אחרת עמו בבית קבוע לכל תשמישיו כדרבא דאמר רבא וצריך נר אחרת להשתמש לאורה ואפי' מאן דאמר מותר להשתמש לאורה כל תשמיש שבעולם בהא דרבא מודה שצריך נר אחרת שלא יהא הרואה אומר לצרכו הוא דאדלקה, עכ"ל.

איתא בשו"ע (סי' רס"ג ס"ח) 'ב' או ג' בעלי בתים אוכלים במקום אחד יש אומרים שכל אחד מברך על מנורה שלו ויש מגמגם בדבר ונכון לזהר בספק ברכות ולא יברך אלא אחד', וברמ"א כתב 'אבל אנו אין נוהגין כן, והיינו שנחלקו האם מברכים על הדלקת נר שבת כשיש כבר נרות דלוקים והוא מוסיף עליהם עוד נרות, והשו"ע סובר דאינו מברך והרמ"א סובר דמברך.

וכבר נודע מה שנסתפקו הפוסקים אם כשאור החשמל דולק אם יכולים לברך על הדלקות נרות שהרי אין הנרות אלא כתוספת אורה ולמה שכתב בשו"ע הרי אין יכולים לברך כשההדלקה אינה אלא לתוספת אורה, ובערב שבת אפשר לכבות את אור החשמל קודם הדלקה ואחר ההדלקה להדליק החשמל ונמצא שהברכה הוא גם על אור החשמל, אבל ביו"ט שחל במוצאי שבת או ביו"ט שחל בערב שבת שכשבים להדליק את הנר של יו"ט או של שבת החשמל דלוק וא"א לכבותו ביו"ט, ובזה לכאורה לשיטת המחבר דאין מברכים על תוספת אורה אי אפשר לברך על הנר בכ"ג.

אכן לשיטת הרמ"א דס"ל דמברכים על תוספת אורה שפיר מברך גם בזה, אמנם אפשר דגם לשיטת הרמ"א יש לדון באור החשמל שהוא אור גדול ושרגא בטיהרא מאי מהני אפשר דאי אפשר לברך להדליק נר שבת אלא כשמכבה את אור החשמל קודם הדלקה, וא"כ ספיקא דידן הוא לכו"ע.

בואר דהדלקת נר חנוכה קודמת להדלקת נר של שבת

וכבר דשו בה רבים בענין זה, אבל אפשר להביא ראיה שיכול לברך להדליק נר של שבת גם בזה, ואין בזה חשש של מדליק בתוספת אורה מדיני הדלקת נר חנוכה, דהנה נחלקו הראשונים בהדלקת נר חנוכה בערב שבת איזה נר מדליקין קודם, דהרמב"ן סובר דקודם מדליקין נר של שבת ואח"כ נר של חנוכה, משום דנר שבת הוי לשלום ביתו ושלום בית עדיף, ועוד כתב טעם נוסף משום דנר שבת הוא תדיר לגבי נר חנוכה, אמנם הבה"ג ס"ל דמדליקין נר חנוכה קודם, ואע"פ דנר שבת תדיר מ"מ כשמדליק נר של שבת הרי הוא מקבל עליו שבת ואח"כ אינו יכול להדליק נר של חנוכה, ובשו"ע (סי' תרע"ט ס"א) כתב דקודם מדליקין נר חנוכה ואח"כ מדליקין נר שבת, וכשיטת הבה"ג.

בואר דבשעת הסכנה מדליק נר חנוכה על שולחנו ואפי' מדליק נר של שבת אחריו

וכיון שמבואר דלהלכה מדליקים קודם נר חנוכה ואח"כ נר ש"ש, לכאורה יש לעיין דהנה תנינן בשבת דף כ"א נר חנוכה מדליקו על פתח ביתו מבחוץ, ואם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר, ובשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו, ולכאור' בשעת הסכנה כשמדליקו על שולחנו, ואח"כ מדליק נר של שבת הרי הוא בנר שבת אינו אלא מוסיף אורה על נרות חנוכה הקיימים וכיצד הוא מברך באופן זה.

¹ ואף שהי' מקום לומר דהאשה היא המדליקה נר שבת וא"כ שתדליק האשה קודם נר של שבת ואח"כ ידליק האיש נר של חנוכה וכך יקדימו את הנר ש"ש והאיש לא יקבל שבת בהדלקה הזו, [והאשה תצא בהדלקת הנרות חנוכה אע"פ שכבר קיבלה שבת דהא מותר למי שקיבל שבת לומר לישראל אחר שיעשה עבורו מלאכה], מ"מ אין נוהגין כן, ויש בזה טעם עפ"י הסוד כמש"כ בשער הכוונות להדליק נר חנוכה קודם ואין אמת יודע עד מה.

ומה שלא פירשו כדברי הרשב"א והרמב"ם מההדלקה היא כדי שלא יהנה מנרות חנוכה, משום דכבר נחלקו בזה אמוראי האם מותר להשתמש לאורה או לא, ולכן פירשו רש"י והבעה"מ דטעמא דרבא אינו משום איסור השתמשות בנר חנוכה אלא משום שיהא ניכר שהודלק לשם חנוכה.

והנה לבעל המאור נראה שהוא לעיכובא שהרי בכל מקום שאמרו שהרואה אומר לצרכו הוא דאדלקה לא יצא יד"ח כמו שאמר רבא הדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא עשה ולא כלום ואמרו בטעמא דמילתא משום הרואה אומר לצרכו הדליקה ואמר רבא לא עשה ולא כלום, וכלשונו של בעל המאור כתב ג"כ במאירי שצריך נר אחרת שלא יאמרו לצרכו הדליק ולדבריו הכי נמי בלא נר אחר לא יצא.

אכן ברש"י כתב דטעמו משום היכר ואפשר שאינו אלא לכתחלה, ואינו מעכב דהיינו אם אין לו נר אחרת בביתו מדליק נר חנוכה על שולחנו ודיו.

וכן להרמב"ם והרשב"א שהצריכו נר אחר להשתמש לאורה אם אינו משתמש לאורה יצא יד"ח בנר חנוכה בלבד, וגם אם משתמש בנר חנוכה אינו מעכב במצוות הדלקת נר חנוכה.

יבואר דלשיטת הר"ן במדליקו על שולחנו מותר להשתמש לאורה

ובר"ן פי' על דרך זו באופן אחר, וז"ל אמר רבא וצריך נר אחרת להשתמש לאורה. נראה לי דנהי דרבא מודה דאסור להשתמש לאורה וכיון שכן פשיטא דצריך נר אחרת הכא ה"ק דאף על גב דבשעת הסכנה כיון דמניחו על שולחנו על כרחו משתמש לאורה אפילו הכי צריך נר אחרת לעשות היכרא בדבר, עכ"ל, ומבואר דהר"ן מפרש גם כן דהטעם הוא משום היכר, והוא דמטעם משתמש לאורה לא מהני נר אחרת דע"כ משתמש לאורה כשמונחת על השולחן דגם אם יוסיף נר אחרת הרי הוא משתמש לאורה, ועל כרחק דאף דבעלמא אסור להשתמש לאור הנרות חנוכה מ"מ באופן זה של שעת הסכנה מותר לו להשתמש לאורה דעל כרחו הוא מניח את הנרות על שולחנו, להכי ע"כ דהטעם דבעינן נר אחר שיהי' היכר שהנרות הם לשם מצות נר חנוכה.²

יבואר דלשיטת הר"ן באופן שהדליק על שולחנו אי אפשר שלא יהנה מנרות חנוכה ואפ"ל הכי מדליק נר שבת

ועכ"פ מבואר מדברי הר"ן דכשיש נרות אחרים אי אפשר שלא להשתמש באותם הנרות, וא"כ קשה כשאמרו חכמים בזמן הסכנה להדליק על שולחנו, והרי מדליקין בתחלה נרות חנוכה וא"כ כשמדליק אחר כך נרות שבת איך מברכים על הדלקת נר של שבת, והרי הוא אינו אלא מוסיף אורה, ואין לומר דכיון דאסור להשתמש בנרות חנוכה אי"ז מוסיף, דהא נתבאר דאי אפשר שלא יהנה מהנרות חנוכה באופן זה.

ובמג"א (סי' תרע"ח ס"ב) כתב בהא דאמרו נר שבת ונר חנוכה נר שבת קודם משום שלום ביתו וכתב עפ"י דברי הר"ן דבשעת הסכנה שמוניח על שולחנו ודיו כיון שיוצא בהדלקת נר חנוכה כשמניחו על שולחנו, א"כ באופן זה שידליק את הנר של חנוכה על השולחן ויברך על הדלקת נר חנוכה, ויהי' מותר לו להנות מהנרות דאי אפשר שלא להנות, ומה דבעי נר אחר אינו אלא להיכר

יבואר דשאני איסור שימוש לאור נר שהדליק עכו"ם לצורך ישראל בשבת משימוש בנר חנוכה

והנה לענין גוי שהדליק את הנר לצורך ישראל בשבת שהדין הוא שאסור להשתמש לאורו, מבואר שאם הי' דלוק נר אחד והוא הוסיף להאיר בנרות אחרים מותר להשתמש לאורם בעוד נר הראשון דולק כמבואר בשו"ע סימן רע"ו ס"ד ולכא' קשה מדברי הר"ן שכתב דאי אפשר שלא להנות גם משאר הנרות וא"כ מה מועיל שיש לו נרות אחרים של היתר דהא ס"ס הוא נהנה ממלאכת שבת, י"ל דהתם הוא איסור הנאה שאמרו חכמים שלא להנות ממלאכת גוי בשבת כשנעשה לצורך ישראל ולזה מועיל מה שבלא"ה הי' יכול להשתמש לאור הנר של היתר, דגדר האיסור הוא אינו בחפצא של הנאה מנרו שנאמר דיהי' אסור בהנאה כל דהו, אלא הוא קנס שלא יהנה מנרו של עכו"ם שלא יבוא לומר לו להדליק עבורו ולהכי כשיש לו נר אחר א"א לקונסו. אך לענין איסור להשתמש בנרות חנוכה הוא איסור הנאה כמו איסור הנאה מהמנורה במקדש וכמ"ס הר"ן שעשאוהו כמנורה ובוהא אסור שלא יבוא לו שום הנאה מהקדש, וכיון דגם כשיש לו נר אחר הרי הוא נהנה גם מנרות חנוכה אסור להשתמש לאורה.

ואינו לעיכובא, וע"כ כן יהי' לו גם שלום ביתו, ואע"פ שהוא מברך להדליק נר של חנוכה, מ"מ קיים בכך הדלקת נר חנוכה ושלום ביתו.³ **ומבואר** מדבריו דס"ל להלכה כדברי הר"ן דבמניחו על שולחנו הרי הוא משתמש באור נר חנוכה והתירוהו חכמים כיון דאי אפשר בענין אחר, ולכן יכול להדליק נר חנוכה על שולחנו ולאכול שם סעודת שבת.⁴

ובאמת המג"א בסימן תרע"א ס"ה על מה שכתב בשו"ע וצריך נר אחר להשתמש לאורו כתבו המג"א והט"ז את סברת הר"ן דאע"פ שע"כ משתמש באור נר חנוכה מכל מקום ידליק נר אחר משום היכר ונראה שנקטינן כדבריו דבוה שרינן ליה להשתמש לאורו.

ובסימן רס"ד ס"א שכתב הרמ"א בהא דאסור להדליק שבת בפתילות ושמונים שאין האור דולק בהם יפה שמה יטה ומכל מקום אם יש נר אחד מדברים המותרים מותר להשתמש לאור האחרים, וכתב בבאיור הגר"א דכל זה אינו אלא להראשונים שפירשו שצריך נר אחר להשתמש לאורו היינו שעל ידי זה מותר להשתמש לאורו, ואע"פ שבנר חנוכה הוא מדליק בפתילות ושמונים הפסולים מכל מקום אם יש לו נר אחד כשר הרי הוא משתמש שם, אבל להר"ן ורש"י שאינו מדליק אלא משום היכר אינו מוכח היתר זה שבמקום שיש נר כשר מותר להשתמש לאור האחרים.

וצ"ע שהמג"א והט"ז דס"ל כשיטת הר"ן כמו שהעתיקו דבריו בסימן תרע"א, וכן המג"א בסימן תרע"ח שכתב להדליק נר חנוכה על שולחנו במקום נר שבת, למה לא השיגו על הרמ"א בזה כמו שהשיג הגר"א.

מי שהדליק נר השמש בין ברכה להדלקת נר חנוכה אם חוזר ומברך

וראיתי בספר ירח למועדים סימן ט' שהביא נפק"מ לדינא בשם ספר שו"ת שדה הארץ שאלה ל"ח לענין מי שטעה ואחר שבירך הדליק נר השמש קודם נר חנוכה אם הוא הפסק וצריך לברך שנית, [ולכאורה איירי באופן שאינו יכול להיות נר חנוכה שאם יכול להיות נר חנוכה יקיים בו מצוות נר חנוכה אלא איירי באופן שהוא אינו נראה ברה"ר ונמצא שהדליק נר שאינו של מצוה בין ברכה למצוה], וכתב שמאחר שהנר שהדליק אינו אלא כדי להשתמש לאורו הרי הוא הפסק וצריך לחזור ולברך, יעו"ש שבסוף דבריו לא הכריע לברך ומטעמא אחרינא, אבל אם הא דצריך נר אחרת להשתמש לאורה היינו מטעם היכר י"ל דאינו הפסק דשייך לענין ההדלקה.⁵

³ אמנם הרשב"א כתב בשבת דף כ"א ע"ב בהא דנר שבת קודם לנר חנוכה והקשה אמאי לא ידליק נר חנוכה על שולחנו ויהא לו שלום בית וכתב דהיינו טעמא דאסור משום דאסור להשתמש לאורה, ומבואר מדבריו דאינו מדליק נר חנוכה משום האיסור להשתמש לאורה ובשביל שלא לעבור על האיסור לא ידליק נר חנוכה על שולחנו ובעלמא כיון שיש נר אחר להשתמש לאורה אינו משתמש לאור הנר חנוכה, ומ"מ מבואר מדבריו דאין היתר להשתמש לאורה בשביל הדלקת נר חנוכה.

⁴ ושמעתי מאמו"ר הגאון וצ"ל להסתפק אם מי שלא הדליק נר חנוכה בערב שבת והיה צריך לבלייל שבת להדליק נר לפקוח נפש האם ידליק בברכה על הדלקת נר חנוכה וישתמש לאורה, ואמר דלהמג"א ידליק בברכה ולהרשב"א לא ידליק. אמנם נראה דבוה לכולי עלמא לא יצא משום הדלקת נר חנוכה, דבוה הרואה אומר לצרכה הדליקה ולכו"ע איכא לטעמא דהרואה אומר שאינו יוצא יד"ח.

⁵ אמנם בב"ח סימן תרע"ג בד"ה ומפניו וז"ל והא דאמרו בגמרא (כא): מניחה על שולחנו וכו' אין פירושו שמוותר להשתמש לאור נר חנוכה כיון דיש לשם נר של חול מותר להשתמש בו **דהא פשיטא דאסור** אלא הכי קאמר תלמודא כיון דשעת הסכנה היא וצריך להניחו על שולחנו כי היכי דליתחזי דהאי נר לאו דמצוה היא וכיון שכן דמניחה על שולחנו על כרחו משתמש לאורו באיסור ולא מהני ליה נר אחר ואפילו הכי צריך לנר אחר לעשות היכר בדבר וזה שכתב רש"י דצריך נר אחר לעשות היכר לדבר, עכ"ל, ומבואר דאסור להשתמש לאורו א"כ בהדליק נר חנוכה על שולחנו ע"כ חייב בהדלקת נר שבת שבלא"ה אסור להשתמש לאורו.

יבואר אם מעשה הוי הפסק בין ברכה למצוה או לאכילה

ומבואר דמעשה אפי" בלא דיבור הוי נמי הפסק בין ברכה למצוה, ויש סמוכין לזה מרש"י בעירובין דף נ' ע"א שכתב דביש לו שני בהמות אחת של שלמים ואחת של מעשר בהמה ושל שלמים טעון סמיכה הרי זה סומך על שניהם ואינו מברך ובפשוטו משום ספק הפסק, וכבר העיר בזה בספר הרז צבי.

ושמעתי להביא ראיה ממש"כ המ"ב בסימן כ"ה ס"ק נ' דעשיית הקשר בין ברכה למצוה אינו הפסק משום שהוא מעניין המצוה ומשמע דמעשה שאינו מעניין המצוה הוי הפסק וא"כ מי שקשר עניבה בין ברכת המוציא לאכילה הוי הפסק.

אמנם במ"ב סימן ר"ט ס"ק ח' מבואר דאכילה או שתיה אינו הפסק בין ברכה לאכילה שהרי כתב שאם בירך בפה ג' ושתה מים כיון שדעתו לשתות עוד יין יכול לשתות על סמך הברכה ואינו הפסק שהרי לא הפסיק בדיבור.

אמנם למשנת' הדלקת השמש הוא בשביל היכר שהנר הודלק למצוה, א"כ הוא מצרכי המצוה ואינו הפסק שהרי הוא מעניין המצוה ואע"פ שהדליקו קודם המצוה אינו הפסק.

ומ"מ קשה לדברי הר"ן כיצד הוא מברך באופן שמדליק על שולחנו על הדלקת נר של שבת לשיטת המחבר דאין מברכין על תוספת אורה כיון דנתבאר דקודם מדליק נר של חנוכה ואח"כ נר של שבת והוא נר אינו אלא לתוספת אורה בלבד, ולדבריו אינו מועיל מה שאסור להשתמש לאורה, דבאופן זה הא שרי להשתמש לאורה.

יבואר דכל מה דאין מברכין על תוספת אורה היינו בנר שהודלק לכבוד שבת ולא בנר הדלוק סתם

והנראה מזה דכל הדין דאין מברכין על תוספת אורה היינו באופן שהדליק חבירו נר לכבוד שבת ואח"כ בא חבירו להוסיף נר נוסף בזה אין מברכין על ההוספה להמחבר, אבל באופן שה' דלוק נר מאתמול וה' דלוק והולך לזמן מרובה שלא לשם שבת בזה ליכא חיסרון כלל שאינו אלא תוספת אורה דבדלוקה ועומדת אינו מקיים מצוות הדלקת נר שבת, וכמו שכתבו התוס' דמאה דמברכין להדליק נר של שבת ע"כ שאין מקיימין המצוה אלא בהדלקה לכבוד שבת ואם לא הודלק לכבוד שבת לא עשה כלום ולהכי כל שלא ה' נר לכבוד שבת שפיר יכול להדליק נר לכבוד שבת ולברך עליו אע"פ שיש נר אחר.

אלא שמדברי התוס' אכתי אין הכרח שיכול לברך על תוספת אורה היכי שלא הודלק לכבוד שבת, דאפשר שצריך לכבותו ולחזור ולהדליקו לכבוד שבת דבדלוקה ועומדת אינו מקיים מצוות הדלקת נרות שבת, אבל ממשנ"ת דבחנוכה מדליק נר חנוכה על שולחנו ואחר כך מדליק נרות שבת אע"פ שאינו מכבהו ע"כ דכל שלא הודלק לכבוד שבת אינו מקיים מצוותו ושפיר מדליק נר אחר בברכה.

ולכן כשהדליק נרות חנוכה שאינם לכבוד שבת אע"פ שהוא נהנה מאורם ג"כ ויש לו בזה שלום בית, מ"מ כיון דלא הדליקם לכבוד שבת שפיר יכול להדליק נר של שבת בברכה.

בענין משלים תפילת מנחה של שבת במוצ"ש ושכח להזכיר ותן טו"מ האם צריך לחזור

אמנם בדה"ח כתב לחזור ולהתפלל בתנאי של נדבה ובבבב"ל (סי' ק"ח בד"ה 'ואם') כתב, דעבד כמור עבד דעבד כמור עבד.

והכי נמי בנדון דידן במשלים תפילת מנחה של שבת ושכח להזכיר ותן טו"מ, דלכאוף' כיון דבשבת אין מחויב בהזכרה הזו ה"נ נאמר דדמי למשלים תפילת ו' מרחשון שאינו חוזר להתפלל כיון דבעיקר התפלה לא היה צריך להזכיר הזכרת ותן טו"מ.

אמנם הרי זה ברור שאם היה שוכח ברכת ברכך עלינו בתפילה שמשלים שלא יצא אע"פ שבתפילת שבת אינו מזכיר ברכה זו, כיון שהוא משלים תפלתו בשמו"ע של חול ואם חיסר ברכה אחת פגם את כל התפילה ואינו יכול לצאת בה יד"ח, אך לענין חיסרון הזכרת ותן טו"מ אפשר דשאני הדבר תלוי בנידון האחרונים האם חיסרון הזכרת ותן טו"מ הוא חיסרון בתפילה היינו שאם לא הזכיר ותן טו"מ הוי כאילו חיסר ברכה שלימה, או דחיסרון ותן טו"מ אינו חיסרון בתפילה ושפיר יש שם תפילה לתפילה שלא הזכיר בה ותן טו"מ והוי רק חיסרון הזכרה בעלמא שצריך לחזור ולהזכירו.

ואם נאמר כהצד דהוי חיסרון בתפילה א"כ באופן כזה שלא הזכיר ותן טו"מ הוי כאילו לא הזכיר ברכת ברכך עלינו שלא יצא יד"ח, אך אם נאמר דהוי חיסרון הזכרה בעלמא כיון דבעיקר התפילה של שבת לא היה מחויב בהזכרה זו אינו חוזר לצורך זה.

ובמעדני כהן גליון 12 נתבאר בארוכה דגם לדברי הגר"ח שסובר דאם חיסר הזכרת ותן טו"מ הוי כאילו חיסר בעצם התפילה, מ"מ היכא דאין כלל חיוב להזכיר ותן טו"מ כמו בשבת, אינו חסר בהתפלה ובוזה גם כשעליו להזכיר כמו במתפלל שמו"ע של חול בשבת או באופן זה שמשלים את תפילת שבת במוצ"ש אינו אלא חיסרון הזכרה בעלמא ואינו חוזר, ולכן בנידון זה אינו צריך לחזור.

יש לעיין מה דינו של מי שלא התפלל מנחה בשבת שעליו להתפלל מעריב שנים לתשלומין, ובתפילה השניה של השלמה שכח להזכיר ותן טו"מ, מ"מ דיש לדון האם עליו לחזור ולהתפלל כמו בכל תפילת חול שחוזר על חיסרון של הזכרת ותן טו"מ, או דהכא שאני כיון דהתפילה השניה היא תשלומין לתפילת השבת ובשבת אין הזכרת ותן טו"מ, ולכן אינו צריך לחזור, ונסתפק בזה בס' שיח מרדכי (סי' ג' פ"ד אות ט').

יבואר אם משלים תפלת ערבית של ר"ח בשחרית ושכח יעלה ויבוא

והנה במג"א (סי' ק"ח) כתב דאם שכח להתפלל מעריב בליל ר"ח שעליו להתפלל ב' פעמים שחרית שאם שכח להזכיר יעלה ויבוא בתפילת השניה של השלמה, חוזר ומתפלל, ואע"פ דבתפילת מעריב אם היה שוכח לא היה צריך לחזור ולהתפלל וא"כ כיצד תיהי תפילת השלמה חמורה מן העיקר, ביאר המג"א משום דגם בתפילת ערבית אם היה החדש מתקדש היה חוזר ומתפלל, אלא מאחר ואין מקדשין את החדש בלילה להכי אינו חוזר דאכתי אינו ר"ח גמור כדי שיחזור על חסרון הזכרתו, ולהכי אע"פ שבליילה אין חוזרין אבל אי"ז דין בתפילת ערבית, ואם ה' אפשר להתפלל ערבית ביום ולא הזכיר יעלה ויבוא חוזר, ולהכי כשמשלים תפלת ערבית בשחרית הרי הוא חוזר על חסרון הזכרת יעלה ויבוא.

אמנם רוב האחרונים חולקין על זה וסוברין דאינו חוזר, דכיון דסו"ס בתפילת ערבית לא ה' חוזר מאיזה טעם שהוא להכי אינו חוזר גם בתשלומין שלו, וכן נקט כדבריהם במושנ"ב סימן ק"ח ס"ק כ"ו להלכה.

השלים מנחה של ו' מרחשון בליל ז' מרחשון ולא אמר טו"מ בתשלומין

ובאופן שעליו להשלים את תפילת מנחה של ו' מרחשון שבליילה צריך להזכיר ותן טו"מ, אם שכח בתפילת השלמה להזכיר כתב המ"ב שם בס"ק ל"ו דאינו חוזר, ונראה דבוזה אפשר דגם המג"א מודה דאינו חוזר להתפלל, כיון דהתפלה שהוא משלים לא היתה מחויבת בהזכרה זו כל עיקר,

יבואר אם צריך להזכיר טו"מ כשאומר ברוך עלינו בשבת

ואפשר שאין צריך להזכיר כלל טו"מ בשבת אפי' לכתחלה שאין הזכרה זו מהוייבת בשבת, ואפשר דתליא בפלוגתת הב"י והב"ח הנהנה כתב הטור סימן קי"ז וז"ל ושואלים על הגשמים עד תפלת המוסף של יו"ט ראשון של פסח, וכתב הב"י סימן קי"ז מש"כ ושואלין עד תפילת המוסף של יום טוב הראשון של פסח וכו'. אינו מדוקדק שהרי בתפילות יום טוב לא שייך לאדכורי בהו שאלה והוי ליה כאילו כתב ושואלין עד תפילת המנחה של ערב יום טוב הראשון של פסח ומושם ואילך פוסקין מלשאלו.

והב"ח כתב וז"ל ולפע"ד נראה דרבינו דקדק בלשונו על פי הלכה פסוקה שכתב רבינו בסימן רס"ח דאם טעה בשבת והתחיל תפילת חול וזכר שטעה לא שנה נזכר בברכת אתה חונן לא שנה נזכר בברכה אחת משאר

שפת אמת תיכון לעד ולשון שקר עד ארגיעה

שאם היה אביו יודע שהוא יעקב היה הוצרך יעקב לדבר לשון הרע על עשו נגד פני אביו יצחק שעשו אינו ראוי לברכה לפי מעשיו גם כי כבר נזכר לו את כבודו וכמו שהסכים על ידו זה לכסוף על ידי הגדת עשו שאמר גם ברוך יהיה וז"ל לא רגל וגו' ר"ל שלא הרגיל עצמו בלשון הרע וההפך נאמר ברשעים למדו לשונם דבר שקר וגו', עכ"ל, ומבואר שיעקב לא רצה לדבר לשה"ר על עשו גם אם יפסיד הברכות ויתקלל על ידי זה.

והנה עשו כשבא ליצחק לקבל הברכות ואמר לו בא אחיך במרמה ויקח ברכתך מה אמר לו עשו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את כבודתי לקח והנה עתה לקח ברכתי וגו' ומיד דבר עליו לשה"ר ורצה שיעקב יקללו ויזכה בברכות, ומיד אמר לו יצחק גם ברוך יהיה, וכמשי"כ רש"י בשם התנחומא וז"ל למה חרד יצחק, אמר שמה עון יש בי שברכתי הקטן לפני הגדול, ושנית סדר היחס. התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים, אמר לו אביו מה עשה לך, אמר לו את כבודתי לקח, אמר בכך הייתי מצר וחרד שמה עברתי על שורת הדין, עכשיו לבכור ברכתי, גם ברוך יהיה, עכ"ל, ורואים דמי שרצה לזכות על ידי הלשה"ר הראה הקב"ה שזה הביא הברכה על יעקב ויעקב שלא רצה לדבר לשה"ר אפי' על עשו זכה לחלה בלי מצרים.

וזה מה שאמר שלמה המלך שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר ופירש הגר"א שפת הוא הדברים שמדברים מן השפה ולחון ואין אלו הדברים התכלית ולשון הוא עיקר הדברים ואמר שאצל אנשי האמת אפילו שפתם מה שדברו מן השפה ולחון ואין עיקר כוונתם על זה אף זו תיכון לעד ואצל בעלי השקר אף הלשון שלהם שהוא העיקר אף זה אינו רק עד ארגיעה עד רגע אחד ולא יקום על עומדו כי יתגלה שקרם ע"כ.

והנה בזהר מדרש הנעלם כרך א (בראשית) פרשת תולדות דף קל"ז עמוד א רב הונא אמר לא כך הוא ואנא הוית בכרכי הים ושמענא דהוון קראן להוואו גרמא דשרדה הוואו דאשתאר בקברא מכל גופא, בתואל רמאה, שאליית עליה אמרו דהווא כרישא (דמיא) דחויא דאיהו רמאה וההוא גרמא הוא רמאה מכל שאר גרמי, דתאנא אר"ש הווא גרמא למה אשתאר בקיומא יתיר מכל שאר גרמי משום דאיהו רמאה ולית סביל טעמא דמזונא דבני נשא כשאר גרמי ובגני כך הוא תקיף מכל גרמי והוא ליהוי עקרא דגופא אתבני מניה הדא הוא דכתיב בת בתואל הארמי, ותאנא אר"ש הווא ארמאי ומעולם רמאי ושכן יצר הרע דאיהו רמאי הדא הוא דכתיב בת בתואל הארמי גרמא רמאה.

ואיתא בבראשית רבה פרשת בראשית פרשה כ"ח אדריאנוס שחיק עצמות שאל את רבי יוחנן בן חנניא א"ל מהיכן הקדוש ברוך הוא מצוין את האדם לעתיד לבא, א"ל מלוח של שדרה א"ל מנין אתה יודע א"ל איתתיה לידי ואנא מודע לך, טחנו ברחים ולא נטחו, שרפו באש ולא נשרפו, נתנו במים ולא נמחה, נתנו על הסדן והתחיל מכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא חסר כלום.

ונראה מדברי הזה"ק דכל דבר שאינו קיים בעוה"ז הוא המתקיים לעולם וכל דבר המתקיים בעוה"ז אינו מתקיים לעולם, דבאמת העולם מרמה האדם שנראה המצליח הוא העוסק בעניי העולם, ונראה שאיש שיש לו יחסי ציבור הוא המצליח, אבל מי שהוא טמון בירכתי בית המדרש ואין יודעים ממנו נראה שהוא לא יצלה, אבל האמת מי שאינו נהנה מן העולם הוא המתקיים הוא בתואל רמאה שמתקיים לעולם.

אמרין במכות (דף כ"ד.) בא דוד והעמידן על אחת עשרה והביאו מזמור לדוד ד' מי יגור באהלך וגו' לא רגל על לשונו זה יעקב אבינו דכתיב אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע, וברש"י שם פירש וז"ל לא רצה לשקר מתחלה שאמר אולי ימושני אבי אלא שאמו הכריחתו ועל פי הדבור דכתיב עלי קללתך בני ומתרגמיני אלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוויטאי עלך ברי, עכ"ל, וצ"ב היכן מצונו שלא רצה לשקר והרי אמר שחושש שלא יבוא עליו קללה ולא משום שקר רצה להמנע.

ובמהר"ץ חיות מכות שם כתב וז"ל שמעתי מחכם א'. הנה כבר ידענו דפן מיוסד בלשונינו. היכי שרוצה שלא יהיה הדבר הזה. וכבר גדרו חז"ל השמר פן ואל אינו אלא ל"ת. אולם אולי הונח בלשונינו היכי שרוצה שיבא הדבר ההוא. ולנכון דרשו חז"ל אולי לא תאבה האשה ללכת. אלי כתיב. דבאמת לא היה רוצה אליעזר, וכאן דלא היה רוצה יעקב שיכיר אותו אביו. היה לו לכתוב פן ימושני אבי. ונאמר אולי מוכח דלא רצה לשקר באמת. כמ"ש והפין שימיש אותו אביו. אלא שאמו הכריחתו על פי הדבור עיין רש"י כאן ונכון, עכ"ל.

וכ"כ בספר קול אליהו בהגה"ה בפרשת תולדות ליישב מש"כ הגר"א שם דכל מקום שכתב אולי הוא ברמון ופן הוא שלא ברצון ונתקשה מקרא אולי ימושני אבי וכתב שם וז"ל כתב הרב הגאון חמדת הזמן וסגולתו מו"ה נתן הלוי נ"י באמבערגער אבד"ק וירצבורג י"ע"א בשם אביו הרב הגאון הצדיק המפורסם מו"ה יצחק דוב וצ"ל ליישב הסתירה הזאת הנה צדקתו ותמימתו של יעקב אבינו ע"ה היה כ"כ גדול עד שעם היות שרביקה אמו אמרה לו לעשות כן עפ"י חזיון נבואתה אף על פי כן היה לבו נוקפו שיש בזה הענין שום צד שמתנגדת למדת האמת והתמימות שהיה יקר בעיניו עד אין שיעור וערך ומפני זה היה בלבו כעין בקשה ותפלה שאביו יצחק ימושנהו ועי"ז יעלה בלבו האמת מי מבניו עומד לפניו ע"כ לא אמר פן ימושני כי באמת היה נוח לו יותר שאביו ימושנהו לכן אמר בלשון אולי ר"ל הלואי ימושני אביו ויתברר האמת כי זאת היה חפצו והשקף, עכ"ל.

והראני בני יקירי הרב הגאון ר' יעקב שליש"א מש"כ במהרש"א בחידושי אגדות סנהדרין דף צ"ז עמוד א וכתב וז"ל ואמר ואי יחבי ליה כל חללי דעלמא כו'. ר"ל דמצינו ביעקב שמדתו אמת כמ"ש תתן אמת ליעקב גו' ע"ש שלא היה רוצה לשקר באביו כמ"ש והייתי בעיניו כמתעתע ואמר בזה כל המשקר כאלו עובד עבודת כוכבים ובהו זכה יעקב דיהבי ליה כל חללי דעלמא כמ"ש והאכלתיך נחלת יעקב גו' שהיא נחלה בלי מצרים שנאמר בו ופרצת ימה וקדמה גו' ולזה אמר הגם אם לא אפסיד והייתי משנה בדבורי והיו נותנים לי נחלה בלי מצרים היינו כל חללי דעלמא לא הייתי עושה כן ולא הייתי משנה בדבורי משום מעשה שהיה, עכ"ל.

וחזינן דמה שלא רצה לשקר והיה מוכן שיבוא עליו קללה ולא ברכה ובלבד שלא ישקר ועל זה זכה יעקב אבינו לחלה בלי מצרים לברכה בלי גבול והוא שהמוסר עצמו לעשות רצונו יתברך אפי' על מנת שיפסיד הברכות וזכה לברכות עד בלי די וכלי גבול.

במהרש"א פירש שיעקב לא רצה לומר לשון הרע על עשו

ובמהרש"א בחידושי אגדות מכות דף כ"ד כתב בהסבר הגמ' באופן אחר וז"ל לא רגיל על לשונו זה יעקב אבינו שנאמר והייתי בעיניו כמתעתע שלא היה בו מדת לשון הרע

6 איתא ברמב"ן בראשית פרק כ"ז פסוק י"ב על הפסוק אולי ימושני אבי אין הטעם שימושנהו להכיר אותו, אבל אמר אולי יקרב אותי אל עצמו לנשק לי או לשום ידו על פני, כדרך חבת האב על בנו וימצא במשמש שאני חלק, עכ"ל, ומבואר דפירש אולי ימושני אבי שרצה שימושנהו דרך חיבה, ועיניו בספורנו פרשת ויחי על הפסוק ועיני ישראל כבודו מזוהן לא יוכל לראות וכתב וז"ל לא יכול לראות. היטב כדי שתחול עליהם ברכות בראותו אותם כענין אשר תראנו משם וכענין ויראהו ה' את כל הארץ שיברך אותה, וכן באלישע ויפן אחזיו ויראם, וישק להם ויחבק להם. כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו, עכ"ל, ובהו מוכן שרצה שימושנהו אבל פחד יידיה בעיניו כמתעתע.



לע"ז מרת לאה ב"ר אברהם משה זצ"ל נלב"ע בחג השבעות תשע"ו

לע"ז הרב הג"ר מנחם מנדל ב"ר טוביה זצ"ל נלב"ע ט' כסליו תשע"ט

לרפואת ר' יעקב צבי בן שושנה רויזא בתושח"י